

TƏLİM-TƏRBIYƏNİN NƏZƏRİYYƏSİ VƏ METODİKASI

UOT:37.

AŞAĞI KURS TƏLƏBƏLƏRİNƏ XARİCİ DİLİN TƏDRİSİNDƏ ƏMƏKDAŞLIĞA ƏSASLANAN TƏLİM METODUNDAN İSTİFADƏ*Babayeva Arzu Tahir qızı**Gəncə Dövlət Universiteti*Ar_sb1@hotmail.com

Xülasə: Əməkdaşlığa əsaslanan öyrənmə, tələbələrin paylaşılan öyrənmə məqsədlərinə çatmaq üçün kiçik qruplarda birlikdə çalışdıqları sistemli bir təlim metoduna aiddir. Çox sayda araşdırma məlumatları göstərir ki, birgə öyrənmə fəaliyyətində işləyən insanlar, rəqabət və fərdiyyətçi öyrənmə strukturları altında fəaliyyət göstərənlərə nisbətən daha yüksək nailiyyətlər əldə edirlər. Birgə öyrənmə tədqiqatında digər məlumatlara görə, əməkdaşlıq tələbələr arasındakı münasibətlərə, özünə hörmətə, uzun müddətli yaddaşa və ya dərs materialını dərinlən dərk etməsinə müsbət təsir göstərir. Bu metod, ən təsirli və konstruktiv tədris strategiyalarından biri olaraq sınaqdan keçirilmişdir.

Təqdim edilən məqalədə əməkdaşlığa əsaslanan təlim metodu, onun üstünlükləri və tətbiq edilməsi üçün ən geniş yayılmış tapşırıqlar araşdırılaraq, məlumat təqdim edilmişdir. Məqaləni yazarkən, lingvistik və müşahidə metodlarından istifadə edilmişdir.

Açar sözlər: əməkdaşlıq əsaslanan təlim, xarici dil, tələbələr, tapşırıqlar.

Keywords: cooperative learning, foreign language, students, activities.

Ключевые слова: совместное обучение, иностранный язык, студенты, упражнения.

Dəstək və əməkdaşlıq təlim praktikasının təkmilləşdirilməsi üçün rəhbər prinsipləri təşkil edir və xüsusi olaraq müəllim dəstəyi vacib bir təlimat təcrübəsi olaraq qeyd olunur. Üstəlik, müvəffəqiyyətli bir tətbiq, güclü bir işbirliyi içərisində olan aktiv və davamlı dəstək tələb edir. Əlavə olaraq, əməkdaşlıq müəllimlərə tədris praktikasını inkişaf etdirmək üçün rəy verir.

Əməkdaşlığa əsaslanan öyrənmə, tələbələrin paylaşılan öyrənmə məqsədlərinə çatmaq üçün kiçik qruplarda birlikdə çalışdıqları sistemli bir təlim metoduna aiddir. Çox sayda araşdırma məlumatları göstərir ki, birgə öyrənmə fəaliyyətində işləyən insanlar, rəqabət və fərdiyyətçi öyrənmə strukturları altında fəaliyyət göstərənlərə nisbətən daha yüksək nailiyyətlər əldə edirlər. Birgə öyrənmə tədqiqatında digər məlumatlara görə, əməkdaşlıq tələbələr arasındakı münasibətlərə, özünə hörmətə, uzun müddətli yaddaşa və ya dərs materialını dərinlən dərk etməsinə müsbət təsir göstərir. Bu metod, ən təsirli və konstruktiv tədris strategiyalarından biri olaraq sınaqdan keçirilmişdir.

Dil öyrətmə sahəsində son əlli il ərzində böyük dəyişikliklər yaşanmışdır. Azərbaycan Respublikasında da xarici dilin tədrisinin ən müasir metod və avadanlıqlarla təşkil olunması istiqamətində bir sıra təhsil islahatları keçirilmiş, yeni kurikulumlar, dərslilər hazırlanmış, bir çox elmi məqalə, tezis və s. yazılmışdır.

Ənənəvi təhsil metodları ilə əməkdaşlığa əsaslanan təhsil metodu arasında bir sıra mühüm fərqli məqamlar mövcuddur ki, bunlar da aşağıdakı cədvəldə verilmişdir:

Cədvəl 1 [3, s.2].

	Ənənəvi təlim metodları	Əməkdaşlığa əsaslanan təlim
Müstəqil öyrənmə	Mənfi	Müsbət
Öyrənənlərin rolu	Passiv qəbuledici və icraedici	Aktiv iştirakçı, müstəqil öyrənən
Müəllimin rolu	Dərs prosesinin	Qrup işinin təşkilatçısı və

	mərkəzindədir, dərsin sürətini və istiqamətini müəyyənləşdirir, tələbələrin cavablarının doğru, yoxsa yanlış olduğunu qiymətləndirir, yardım, rəy, həvəsləndirmə və dəstək mənbəyidir	məsləhətçisi, ünsiyyət tapşırıqlarının asanlaşdırıcısı, əməkdaşlıq bacarıqlarını öyrətmək üçün müdaxiləçi
Materiallar	Hər bir tələbə üçün tam material dəsti.	Materiallar dərsin məqsədinə uyğun olaraq düzülmüşdür. Adətən bir qrup tam bir material dəsti paylaşır.
Tapşırıqların növləri	Biliklərin xatırlanması və nəzərdən keçirilməsi, cümlə və ya cümlə nümunəsi təcrübəsi, rol oyunu, tərcümə, dinləmə və s.	Hər hansı bir təlim fəaliyyəti, əsasən məlumat mübadiləsi, məna mübadiləsi və qarşılıqlı əlaqə kimi prosesləri əhatə edən şagirdləri ünsiyyətə cəlb etmək üçün qrup işi.
Sınıfdə yerləşdirmə	Partalar ayrı-ayrı olur və ya şagirdlər cütlər şəklində yerləşdirilir.	Əməkdaşlıq edən kiçik qruplar.
Tələbələrin gözləntiləri	Öz irəliləri və öyrənmə səylərinin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsində böyük rol oynayır. Qalib və ya məğlub olur.	Bütün üzvlər bir şəkildə qrupun uğuruna kömək edirlər. Tərəqqi edən qalibdir.
Qarşılıqlı əlaqə	Bəzən şagirdlər arasında qarşılıqlı ünsiyyət olsa da, əsasən müəllim-şagird arasında olur.	Şagirdlər arasında sıx qarşılıqlı əlaqə, bəzən müəllim-şagird arasında qarşılıqlı əlaqə.
Tələbə-müəllim münasibətləri	Üstün və ya bərabər	Əməkdaşlıq və bərabər

G.Kuk, "birbaşa və ya dolaylı olaraq, ünsiyyət qabiliyyəti anlayışının tətbiq olunan dilçiliyin bütün sahələrində çox geniş şəkildə tətbiq olunduğunu" göstərir. O, "ünsiyyət qabiliyyəti anlayışının geniş istifadə edildiyini və fərqli sahələri əhatə etdiyini" bildirir [2, s.27]. Kooperativ Öyrənmə Fəaliyyətləri tətbiqi dilçilik sahəsindəki tədris və öyrənmə prosesləri ilə əlaqədardır. Buna görə də, öyrənmə ölçüləri təmin etdikləri üçün həm kooperativ öyrənmə, həm də ünsiyyət qabiliyyəti xarici dil tədrisinin ayrılmaz hissələridir.

Tələbələr birgə öyrənmə qruplarında qarşılıqlı əlaqədə olduqda, məlumat verməyi və almağı, dildə olan yeni anlayışları və perspektivləri inkişaf etdirməyi və sosial cəhətdən məqbul bir şəkildə ünsiyyət qurmağı öyrənirlər. Qarşılıqlı müzakirələrdə bir-biri ilə ünsiyyət qurmaqla tələbələr yeni təcrübələri izah etmək üçün fərqli dillərdən istifadə etməyi öyrənirlər.

Danışiq bacarıqları ilə əlaqədar olaraq xarici dil öyrənmədə daha yaxşı öyrənmə nəticələrinə nail olmaq üçün Kooperativ Öyrənmə Fəaliyyətlərinin necə töhfə verə biləcəyini anlamaq vacibdir. H.Braun bu fikri dəstəkləyərək yazır: "Kommunikativ səriştəni təsvir edərkən digər vacib bir məsələ mövzu, tamaşaçı, münasibət, paylaşılan təcrübə və ünsiyyət baxımından ünsiyyətə əsaslanan bir hərəkətin kontekstindən asılı olaraq fərqli üslubda dil istifadə etməyimizdir" [1, s.3]. Bu sitata görə, sinif məqsədləri ünsiyyət bacarıqlarının bütün komponentləridir və qrammatik və ya dil bilikləri ilə məhdudlaşmır. Dil texnikaları, şagirdləri pragmatik, orijinal, mənalı məqsədlər üçün dilin funksional istifadəsinə cəlb etmək üçün hazırlanmışdır. Təşkilati dil formaları əsas diqqət deyil, öyrənmənin bu məqsədlərə çatmasını təmin edən dil aspektləridir.

Səlislik və dəqiqlik ünsiyyət texnikasının əsasını təşkil edən tamamlayıcı prinsiplər olaraq görülür. Bəzən öyrənənlərin dil istifadəsi ilə mənalı məşğul olması üçün səlisliyin dəqiqlikdən daha çox önəm daşması lazım ola bilər. Kommunikativ sinifdə tələbələr bu dili məhsuldar və qəbuledilməz şəkildə öyrənilməmiş kontekstlərdə istifadə etməlidirlər.

S.Kaqan və S.Miquel, "tələbələr əməkdaşlıq sinifində daha ünsiyyətçi olurlar və ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirirlər, buna görə də danışmağı və münaqişələri sülh yolu ilə həll etməyi daha çox bacarırlar" deyir [5, s.271]. Yəni əməkdaşlıq edərək öyrənmədən istifadə edərək dili öyrənən tələbələrə ünsiyyət bacarıqlarının bir çox fərqli komponentini öyrətməyi bacarırlar. Strateji səriştə, başqaları tərəfindən başa düşülməsi üçün baş verən danışılarda istifadə olunur; Praqmatik bacarıq, tərifləmək, məsləhət vermək, aydınlaşdırıcı suallar vermək kimi halların tədris prosesində tez-tez baş verməyən nitq aktlarının istifadəsinə aiddir.

Diskurs səriştəsi həm təqdimatın quruluşunu dinləyərkən, həm də ona rəy verərkən və quruluşu komandalarda müzakirə edərkən daxili və xarici dairənin ən mərkəzindədir. Birgə öyrənmə yolu ilə işləyərkən ünsiyyət bacarıqlarının ən azından şifahi tərəfinin bütün aspektləri iştirak edir.

Birgə öyrənmənin həm akademik, həm də sosial faydaları var. Birgə öyrənmənin əsas elementlərindən biri ünsiyyət qurmaq, özünə inam yaratmaq, liderlik təmin etmək və münaqişələri idarə etmək kimi sosial bacarıqların inkişaf etdirilməsidir.

Tələbələr fərqli öyrənmə bacarıqları, mədəni mənşəyi, münasibətləri və şəxsiyyətləri olan qrup yoldaşları ilə işləyirlər. C.Vatkins və digərləri, iş birliyinin ilk addımında və öyrənənlərin bir-birlərinə izah vermələri barədə danışarkən, biliklərini zənginləşdirdiklərini, çətinlikləri anladıklarını və öz anlayışlarını möhkəmləndirəcək şəkildə ünsiyyət qurduqlarını qeyd edirdilər. C.Vatkins və digərləri, tələbələrin öz anlayışlarını bir-birlərinə izah etmələrinin vacibliyini vurğulayır və bu, bir çox sosial bacarıq və bilikləri inkişaf etdirir. Buna əlavə olaraq, qrup fəaliyyətlərinin uyğunluğuna verilən cavabların müxtəlifliyi, ayrı-ayrı tələbələrin qrup öyrənməsinin quruluşuna nəzərəcarpacaq dərəcədə fərqli yanaşmalarla bağlı şəxsi təcrübələrinə istinad etmələri ilə izah olunur [7, s.98].

Kooperativ Öyrənmə Fəaliyyətinin digər faydaları qarışıq qabiliyyət dərslərindən əldə edilə bilər. Bir çox araşdırma, qarışıq qabiliyyət qruplaşdırmasının tələbə uğurunu artırmağın ən təsirli yolu olduğunu göstərir. Tələbələr qarışıq qabiliyyətli qruplarda olduqda, müəllimlər bütün tələbələr üçün müsbət öyrənmə təcrübələri ilə nəticələnən birgə öyrənmə və həmyaşd dərslərinin üstünlüklərindən istifadə edə bilərlər. Tələbələr fərqli inkişaf səviyyəsindəki digər tələbələrlə ünsiyyət qurduqda, digər tələbələr daha yüksək səviyyəli tələbələrin dəstəyinə və təşviqinə sahib olduqları, həm də həmin tələbələrin bilik və işləri ilə tanış olduqları üçün öyrənmə mövzusunda daha çox həyəcanlanır və əhəmiyyətli qazanclar əldə edirlər.

Əməkdaşlığa əsaslanan tədrisin başqa bir sıra üstünlükləri də vardır. Birincisi, bu tədris yanaşması, tələbələrin problemləri tənqidi qiymətləndirmək, əsaslı mübahisə etmək və yeni öyrənilən anlayışları yeni vəziyyətlərə və ya kontekstlərə tətbiq etmək qabiliyyətini artırır. İkincisi, birgə tədris həmyaşdqların nəzərdən keçirdiyi və izlənilirdiyi üçün inkişaf etmiş tədris nəticələrinə nail olmaq üçün bir vasitə kimi baxıla bilər. Əlavə olaraq, bu tədris metodu çoxsaylı intizam perspektivlərini həll etmək üçün qurulmuşdur.

Bir komanda, ortaq bir məqsəd və ya məqsəd üçün çalışan iki və ya daha çox insanın olduğu zaman meydana gələ bilər. Bir komanda dördədən böyük olandan sonra hamısı eyni hədəfə doğru işləyə bilən, lakin digər alt komanda ilə mütləq əlaqə qurmayan alt komandalardan qurma meylə var. Sahədəki mütəxəssislərin əksəriyyətinə görə, kooperativ öyrənmə qrupları üçün ideal ölçü qrup başına dörd şagirdədir. Qrupda dörd nəfər olduğu zaman, bəzən bir yerdə işləyən cütlərə bölünə bilər, digər vaxtlarda isə dörd nəfər şəklində işləmək mümkündür. Dörd qrupda altı fərqli cüt birləşməsi mümkündür.

Birgə öyrənmədə həmyaşdqların qarşılıqlı təsirini artırma biləcək xüsusi fəaliyyətlər var, bu da ünsiyyət dilinin inkişafına, anlayışların və məzmunun öyrənilməsinə kömək edir.

Vendy Jolif deyir: "Cüt və kiçik qruplarda öyrənənlər üçün birgə öyrənmə imkanları təmin etmək, şagirdlərin mənalı və vəzifə ilə əlaqədar danışıqlarını təmin edə bilər" [4]. Kooperativ öyrənmə fəaliyyətləri çox genişdir; lakin, ən geniş yayılan tapşırıq növlərinə aşağıdakılar daxildir: (Tapmaca - Dəyirmi Masa və Dəyirmi Robin - Üç Mərhələli Müsahibə - Rol Oynama - Birlikdə Sayı Başları - Cütlərlə Düşün və Paylaş - Karusel Beyin Fırtınası).

1. Tapmaca, qarşıdurmanın azaldılması və müsbət təhsil nəticələrinin möhkəmləndirilməsi məqsədi daşıyan birgə öyrənmə fəaliyyətidir. Tapmacalar öyrənənlərə bir bütünün vacib komponentləri olduğunu anlamağa kömək edir və öyrənmə vəziyyətində əməkdaşlığı təşviq edir. Brown, vurğulayır ki: "Tapmaca fəaliyyətləri, bir qrupun hər bir üzvünə müəyyən bir məlumat verildiyi xüsusi bir məlumat boşluğudur". Buna görə tələbələr, materialı öyrənmək üçün eyni parçaya malik bir çox tələbəni özündə birləşdirən bir mövzu qrupunda toplanır, sonra məlumatı müzakirə yolu ilə təsnif edirlər.

2. Dəyirmi masa və Dəyirmi Robin. L.Tony-yə görə, "Dəyirmi Masa və Dəyirmi Robin son dərəcə əhəmiyyətli əməkdaşlıq quruluşlarındandır. Əslində, tələbələr növbə ilə Round Robin üçün şifahi formada və Dəyirmi Masa üçün yazılı şəkildə qrupa töhfə verirlər" [6, s.125]. Tələbələr hər iki fəaliyyətin də vacib olduğunu izah edirlər: Dəyirmi Masada öyrənənlər növbə ilə fikirlərini bir vərəqə və ya kağıza yazırlar.

Dəyirmi Masanın güclü tərəflərindən biri, qrupdakı hər bir şagirdin fikirlərin yaradılmasında iştirak etmək şansının bərabər olmasıdır. Beyin fırtınası, şagird suallarının yaranması, fikirlərin stimullaşdırılması, bir problemin həlli, açıq bir suala mümkün cavabların verilməsi, məlumatların xatırlanması və s. kimi struktur növləri mövcuddur. Dəyirmi Robində beyin fırtınasının vacib bir məqsədi, onları qiymətləndirmədən mümkün qədər çox fikir yaratmaqdır. Dəyirmi Robin quruluşunun istifadəsi hər bir insana fikir yaratmaq üçün bərabər şans verir, həm də proses zamanı qiymətləndirici danışmağa mane olur.

3. Üç mərhələli müsahibə. D.Holt Üç Mərhələli Müsahibəni hər kəsin dil istehsal edə və anlaya biləcəyi bir tapşırıq kimi izah edir. Dinləmək üçün hər bir tələbə bərabər iştirak hüququna və fərdi məsuliyyətə sahibdir, çünki üçüncü addımda hər bir tələbə eşitdiklərini bölüşür" [3, s.11]. Beləliklə, açıq şəkildə oxşar sadə kooperativ quruluşlar arasında dərin fərqlər var. Üç Mərhələli Müsahibə, danışma və dinləmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək və bərabər iştirak etməyi təşviq etmək üçün daha yaxşıdır.

4. Rollu oyunlar. Bu tapşırıq növləri xarici dil tədrisində olduqca geniş yayılmış və ən effektiv tapşırıqlardan biridir. Rol oyunlarında tələbələr hər hansı bir mətn parçasını səhnələşdirərək, canlandırır və beləliklə, personajları daha dərinləndirir və danışmaq və dinləmə bacarıqlarını, əməkdaşlıq içerisində çalışma bacarıqlarını inkişaf etdirirlər.

5. Birlikdə nömrələnmiş başlar. Tələbələr müzakirə yolu ilə bir suala bəzi fikir və ya cavablar inkişaf etdirmək şansı qazanırlar. Müzakirə başa çatdıqda, tələbələr kiçik qrup müzakirələrini yekunlaşdırmaq üçün təsadüfi olaraq seçilir. Birlikdə Nömrələnmiş Başlar, bölmənin əvvəlində bir mövzu ilə bağlı əvvəlki bilikləri qiymətləndirmək və ya bir mövzu haqqında məlumat topladıqdan sonra öyrənənlərin əldə etdikləri məlumatları yoxlamaq üçün təsirli bir fəaliyyətdir.

6. Cütlərlə düşün və paylaş. Think-Pair-Share, şagirdlərin sinif qarşısında suallara cavab verməsindən əvvəl fərdi və kiçik qrup müzakirəsi ilə məşğul olmalarına imkan verən bir fəaliyyətdir. Bu fəaliyyət üçün dörd addım var:

- Dörd tələbədən ibarət qruplar müəllimin verdiyi sualı dinləyir;
- Ayır-ayrı tələbələrə düşünmək və sonra cavablarını yazmaq üçün vaxt verilir;

- Tələbələr cavablarını oxuyur və müzakirə edirlər;
- Müəllim bəzi tələbələri fikirlərini və ideyalarını bütün siniflə bölüşməyə çağırır.

7. Carusel Beyin fırtınası. Karusel Beyin Fırtınası, müxtəlif fikirlərin beyin fırtınasında qruplara fəal şəkildə qoşulur. Üstəlik, quruluş zehni stimullaşdırmağa və kinestetik öyrənənlərin ehtiyaclarını ödəməyə kömək edən hərəkəti ehtiva edir. Şagirdlərin sual yarada bilməsi, fikirlərin stimullaşdırılması, problemin həlli, açıq suallara mümkün cavabların verilməsi, məlumatların xatırlanması və s. beyin fırtınasının növlərindəndir.

Nəticə etibarilə, xarici dilin tədrisi üçün bir çox müasir tədris metodları olsa da, onlar içərisində ən çox istifadə edilən və ən təsirli metodlardan biri əməkdaşlığa əsaslanan təlimdir. Bu metodu istənilən yaş qruplarına tətbiq etməklə onların həm dil biliyini artırma, həm də sosial həyatlarında uğur qazanmalarına şərait yaradılır. Əməkdaşlığa əsaslanan təlim metodunun tətbiqi üçün çox sayda tapşırıqlar olsa da, ən çox istifadə olunanları tapmaca, dəyirmi masa və dəyirmi Robin, üç mərhələli müsahibə, rol oyunları, birlikdə sayı başları, cütlərlə düşünün və paylaşın, karusel beyin fırtınası tapşırıqlarıdır.

Ədəbiyyat

1. Brown H. Principles of Language Learning and Teaching. San Francisco: Longman Inc.
2. Cook G. Applied Linguistics. Oxford: Oxford University Press. 2003.
3. Holt D. Cooperative Learning: A Response to Linguistic and Cultural Diversity. Center for Applied Linguistics. 1993.
4. Joliffe W. Cooperative Learning in the Classroom. Putting it into Practice. London: Paul Chapman Publishing. 2007.
5. Kagan S. & Miguel S. Cooperative Learning. San Clemente: Kagan publishing. 2009.
6. Lynch T. Communication in the Language Classroom. Oxford University press. 1996.
7. Watkins C., Carnell E., & Lodge C. Effective Learning in Classrooms. London: Paul Chapman Publishing. 2007.

USE OF COLLABORATIVE TEACHING METHOD IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE TO UNDERGRADUATE STUDENTS

Babayeva Arzu Tahir

Summary

Cooperative Learning is a systematic learning method in which students work together in small groups to achieve shared learning objectives. Numerous research data show that people who work in collaborative learning activities achieve higher results than those who work under competitive and individualized learning structures. Other findings in collaborative learning suggest that collaboration has a positive effect on students' relationships, self-esteem, long-term memory, or deeper understanding of the lesson material. It has been tested as one of the most effective and constructive teaching strategies.

The article examines the collaborative learning method, its advantages, and the most common activities for its application. Linguistic and observation methods were used in writing the article.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА СОВМЕСТНОГО ОБУЧЕНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ БАКАЛАВРИАТА

Бабайева Арзу Тахир кызы

Резюме

Совместное обучение - это метод систематического обучения, при котором учащиеся работают вместе в небольших группах для достижения общих целей обучения. Данные многочисленных исследований показывают, что люди, которые

работают в рамках совместной учебной деятельности, достигают более высоких результатов, чем те, кто работает в рамках конкурентных и индивидуализированных структур обучения. Другие результаты совместного обучения показывают, что сотрудничество положительно влияет на отношения учащихся, их самооценку, долговременную память или более глубокое понимание материала урока. Он был протестирован как одна из самых эффективных и конструктивных стратегий обучения.

В статье исследуется метод совместного обучения, его преимущества и наиболее частые задачи для его применения. При написании статьи использовались лингвистические методы и методы наблюдения.

Rəyçi: f.ü.f.d. Kəmalə Əliyeva

Praktik xarici dillər kafedrasının 15 oktyabr 2021-ci il tarixli iclasın 02 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 17 oktyabr 2021-ci il

UOT:811

DEVELOPMENT OF LINGUISTIC THEORY

Əhmədova Vüsalə Zirəddin qızı

Gəncə Dövlət Universiteti

axmedovavz@mail.ru

Annotation: *A word based grammar involves three main procedures: the identification of the word as an isolable linguistic entity, the establishment of a set of word classes to distinguish and classify the words in the language, and the working out of adequate grammatical categories to describe and analyze the morphology of words entering into paradigms of associated forms and the syntactic relations obtaining between words in the construction of sentences.*

The framework of grammatical description in western antiquity was the word and paradigm model. Despite the richness of classical morphology, a theory of the morpheme was not achieved, and classical grammatical statements exhibit the strengths and the weakness of a word-based morphology.

Logically one might argue that in working out a word-based grammar one should proceed first with the formal identification of the word unit, then with the classes of words, and finally with the categories relevant to them. This, in fact, is the order of treatment in Dionysius Thrax's Greek grammar. Historically, however, we find what were later to be part of the system of grammatical categories discussed first, sporadically by the fifth-century Sophists. Protagoras considered the nominal category of gender in Greek, and is reported to have wished menis, anger, and pelex, helmet, to be masculine instead of feminine, presumably on the grounds of a semantic association with male characteristics and activities rather than with female. Socrates may himself have discussed this category, as Aristophanes makes fun of him in his comedy The Clouds for suggesting new formally feminine words like alektryaina, hen, instead of the use of alektryon in both the masculine and feminine genders for 'cock' and 'hen', and for worrying about words like kardopos, trough, one of the few second declension nouns ending in -os that were feminine.

The first phase focuses on spoken language as the main aid for writing development, and the development then takes its course reaching the fourth phase, which continues beyond formal education.

Acar sözlər: lüğət, inkişaf, ifadə, tərcümə.

Ключевые слова: словарь, развитие, выражение, перевод.

Key words: dictionary, development, derivation, translation.